

своїх територіальних вод (територіального моря). Автор доходить висновку про те, що встановлення прилеглої зони Україною може мати наступні наслідки: можливість здійснювати в цій зоні митний, фіскальний, імміграційний або санітарний контроль та, на відміну від існуючого зараз правового режиму діяльності у виключній (морській) економічній зоні, де Україна має суверенні права, вона (Україна) буде мати ще й юрисдикцію щодо здійснення певних контрольних функцій.

Ключові слова: юрисдикція, прилегла зона, адміністративна юрисдикція, прилегла зона України.

Аннотация

Аверочкина Т. В. Прилежащие зоны: история, перспективы Украины и некоторые аспекты административной юрисдикции. — Статья.

Рассматривается историческое развитие установления государствами прилежащих зон для осуществления некоторых контрольных и надзорных полномочий. Определено, что появление специальных зон объясняется желанием прибрежных государств осуществлять определенные права в открытом море за пределами своих территориальных вод (территориального моря). Автор приходит к выводу о том, что установление прилежащей зоны Украины может иметь следующие последствия: возможность осуществлять в этой зоне таможенный, фискальный, иммиграционный или санитарный контроль и, в отличие от существующего на сегодня правового режима деятельности в исключительной (морской) экономической зоне, где Украина имеет суверенные права, она (Украина) будет иметь еще и юрисдикцию относительно некоторых контрольных функций.

Ключевые слова: юрисдикция, прилежащая зона, административная юрисдикция, прилежащая зона Украины.

Summary

Averochkina T. V. Contiguous zones: history and prospects of Ukraine and some aspects of administrative jurisdiction. — Article.

Article consider information about historical development of an establishment by the states of contiguous zones for realization of some control and supervising powers. It is defined that the appearance of special zones is explained by the desire of coastal states to exercise certain rights in the open sea outside its territorial waters (territorial sea). The author concludes that the establishment of the contiguous zone of Ukraine may have the following consequences: the ability to contribute in this area of customs, fiscal, immigration or sanitary control and, in contrast to the existing legal regime to date of the exclusive (maritime) economic zone, where Ukraine has sovereign, it is (Ukraine) will have also jurisdiction in respect of certain control functions

Keywords: jurisdiction, contiguous zone, an administrative jurisdiction, the contiguous zone of Ukraine.

УДК 347.1

О. В. Басай

ПРИНЦИП ЮРИДИЧНОЇ РІВНОСТІ УЧАСНИКІВ ЦІВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Принципи права — основні його ідеї та засади, що мають внаслідок їх законодавчого закріплення в нормах права загальнообов'язковий характер. Вони визначають сутність самих відносин та їх соціальну спрямованість, галузеві особливості правового регулювання, що сприяє однорідності розуміння сенсу

правових норм, їх єдиному правозастосуванню. Крім цього принципи права використовуються при усуненні прогалин в праві і застосуванні норми за аналогією права, що важливо для цивільного права внаслідок його динамічності і схильності змінам в економічній і соціальній дійсності.

Питання про принципи права і принципи галузей права завжди розглядалося в літературі і не втрачало своєї актуальності. Значення принципів кожної галузі права, в тому числі цивільного права, зумовлюється тим, що вони відбивають суть, характер та основні риси цієї галузі. В даний час це питання набуває особливої актуальності, оскільки вивчення генезису цивільно-правових інститутів та принципів, які вплинули на процес їх формування і становлення, має важливе значення саме у контексті визначення напрямків правотворчості національного права України, яке на сьогодні реформується, а створення досконалого законодавства є неможливим без опори на минуле українського права, на його досягнення і невдачі.

Дослідженню принципів права присвячували свої праці такі вчені, як І. А. Покровський, Г. Ф. Шершеневич, К. П. Победоносцев, Д. Й. Меєр, В. П. Грибанов, С. С. Алексєєв, О. С. Йоффе, О. О. Красавчиков, С. Н. Братусь, А. М. Колодій, О. Г. Комісарова, Н. П. Асланян, Г. В. Свердлик, О. А. Кузнецова, А. В. Луць, Є. О. Харитонов, Р. Б. Шишка та ін. Проте у науці цивільного права теорія його принципів висвітлюється неоднозначно: від тенденції до отожднювання методу і принципів цивільного права, отожднювання принципів цивільного законодавства і права до моделювання нових підходів.

Тому особливої актуальності сьогодні набуває питання співвідношення принципів та методу цивільного права, оскільки останнім часом все частіше піднімається питання про значення категорії юридичної рівності учасників цивільних відносин, яка розглядається одночасно як ознака методу цивільно-правового регулювання та як принцип цивільного права.

Отже, метою цієї праці є дослідження категорії «юридична рівність учасників цивільних правовідносин» та визначення характерних рис юридичної рівності як принципу цивільного права.

Тісний діалектичний взаємозв'язок між принципами цивільного права та методом цивільно-правового регулювання особливо проявляється у такій ознаці останнього, як юридична рівність сторін.

Як зазначає Ю. Х. Калмиков, категорія рівності може виступати як:

- принцип цивільного права;
- метод цивільно-правового регулювання;
- ознака, властива приватному праву в цілому.

Отже, рівність — це і основна засада, яка пронизує всю систему цивільного права (принцип), і спосіб впливу на відповідні суспільні відносини (метод), і критерій, за допомогою якого цивільне (приватне) право відмежовує від права публічного [1, с. 47].

Слід відзначити той факт, що в Російській Федерації принцип юридичної рівності учасників цивільних правовідносин закріплений серед засад росій-

ського цивільного законодавства. В українському законодавстві юридична рівність не віднесена до засад цивільного законодавства. В українській юридичній літературі висловлюються різні точки зору щодо природи юридичної рівності учасників цивільних правовідносин. Як правило, юридичну рівність відносять до ознак методу цивільно-правового регулювання [2, 3]. Разом із тим в юридичній літературі висловлюються думки про те, що юридична рівність є принципом цивільного права, просто не закріплений у статті, присвяченій засадам цивільного законодавства [4, с. 282–286; 5, с. 18–21].

На думку Н. Ю. Голубевої, перелік засад, наведених у ст. 3 ЦК України, не є вичерпним. Зокрема, Н. Ю. Голубева вважає, що юридична рівність учасників цивільних правовідносин, автономія волі та майнова самостійність, які характеризують метод цивільного права, є нічим іншим, як принципами цивільного права [5, с. 20].

Н. Ю. Голубева зазначає, що автономія волі як рівність учасників теж є однією з засад цивільного законодавства, оскільки указана у ст. 3 ЦК України свобода договору є безпосереднім втіленням автономії волі суб'єкта майнового обігу, можливо саме автономія волі є найважливішим принципом цивільного права [5, с. 20].

Принцип автономії волі характеризує онтологічну передумову цивільного обороту, розкриває діалектичну суть економічних відносин. Автономія волі суб'єкта цивільного правовідношення має декілька аспектів, передумов: 1) наявність власного, законного інтересу; 2) принципова юридична можливість, зокрема за допомогою представництва, реалізації наявних законних інтересів; 3) неприпустимість втручання іншої волі в діяльність по реалізації законних інтересів, яке веде до порушення останніх [6, с. 221].

Рівність учасників майнового обігу, автономія волі не будуть мати реалізації, якщо особа фактично не володіє майном на законному титулі, тобто не володіє майновою самостійністю. Тому, відзначає Н. Ю. Голубева, юридична рівність та автономія волі повинні визнаватися принципами цивільного законодавства. Практична значущість цього висновку у тому, що правозастосовні органи, зокрема при застосуванні ст. 8 ЦК України, мають звертатися не лише до ст. 3 ЦК України, що містить перелік загальних засад цивільного законодавства, а й до інших статей ЦК України, що містять норми про основні ідеї правотворчості [5, с. 21].

Варто погодитись, що юридична рівність учасників цивільних правовідносин є принципом цивільного права, який визначає специфіку методу цивільно-правового регулювання.

Не можна оставити осторонь і питання правової природи принципу рівності у цивільному процесі. Необхідно зазначити, що принцип рівності одні автори відносять до загально-правових, інші — до галузевих або міжгалузевих.

Так, А. М. Колодій відносить принцип рівності перед законом і судом до загально-юридичних принципів [7, с. 40–57]. Він зазначає, що саме юридичні принципи виражають специфічні властивості права і забезпечують оптимальне використання права в регулюванні й охороні суспільних відносин.

М. Штефан відносить принцип рівності до галузевих принципів, а саме, до принципів цивільного процесуального права [8, с. 29]. Він поділяє всі принципи цивільного процесуального права на принципи, що закріплені Конституцією України (до яких належить і принцип рівності), і принципи, які закріплені законодавством про судочинство.

На думку О. Величко, принцип рівності належить до загальноправових, а тому за своєю природою він є міжгалузевим. Інші галузі права, зазначає О. Величко, також оперують принципом рівності. Це цілком природно, позаяк сутність права як соціального феномена полягає у зрівнюванні фактично нерівних суб'єктів. Таке зрівнювання досягається за рахунок того, що суттєвою для права виступає лише одна чи кілька ознак суб'єктів, а решта правового значення не мають. Отже, принцип рівності є «найбільш правовим» принципом з усіх інших, які слугують лише його реальному здійсненню та наповненню, а заперечення принципу рівності є запереченням самої сутності права. Таким чином, підсумовує О. Величко, принцип рівності у цивільному процесі є фундаментальним принципом галузі цивільного процесуального права та водночас важливим загальноправовим принципом [9, с. 118].

У науковій літературі юридичну рівність учасників правовідносин розглядають здебільшого як однаковість юридичних властивостей правоздатності, яка виявляється у тому, що:

1) правоздатності різних суб'єктів не залежать одна від одної; позитивний юридичний зв'язок здійснюється між ними лише у рамках конкретних правовідносин;

2) правоздатності осіб, які можуть вступати один з одним у правові відносини, є однозмістовними (однопорядковими);

3) правоздатність для кожної конкретної особи є постійною, вона не змінюється залежно від того, в яких саме відносинах особа бере участь [10, с. 16].

На думку Р. Сивого, формально-юридична рівність як ознака методу правового регулювання є істотною особливістю правоздатності учасників правовідносин. Для приватного права завжди притаманною є рівність (однаковість) правоздатності його суб'єктів (учасників), а для публічного, навпаки, — відсутність такої рівності. Будь-які правовідносини, учасники яких наділені юридично рівною (однаковою) правоздатністю, повинні вважатися приватноправовими. Певна трансформація змісту, а також збільшення або ж зменшення обсягу правоздатності у одного із суб'єктів таких правовідносин може «переключити», перетворити їх на публічно-правові відносини [2, с. 58].

Слід звернути увагу на те, що йдеться саме про *формально-юридичну* рівність. Такий підхід пояснюється тим, що незважаючи на загальне правило про однаковість підходу до регулювання відносин між учасниками, які визнаються рівними, з цього правила існують певні винятки. Так, визнавши рівність всіх учасників цивільного обороту, законодавець проте (без яких-небудь особливих уточнень) допускає різну майнову самостійність і відповідальність його суб'єктів. Наприклад, майнова самостійність і цивільно-правова відповідаль-

ність у підприємців набагато ширші, ніж у інших фізичних і юридичних осіб. Це дає підстави дослідникам стверджувати, що рівність учасників цивільного обороту чисто умовна, або можна сказати декларативна. Факти реальності правовідносин між різними суб'єктами цивільного обороту свідчать про наявність ряду «пільг», «переваг», «привілеїв» саме у державних юридичних осіб. Відсутність вказаних «пільг» у одного виду юридичних осіб і присутність таких пільг у інших — не є рівність учасників цивільного обороту в юридичному значенні і значенні цього слова [11, с. 4–5].

Дослідники категорії рівності зазначають, що таке становище є логічним і природним, оскільки рівність у праві — це справедлива нерівність. Так, С. Б. Боднар зазначає, що невід'ємною складовою частиною принципу рівності у праві є положення про те, що до всіх суб'єктів повинно бути неоднакове ставлення (справедлива нерівність).

Як категорія права, рівність, на думку С. Б. Бондара, — це, перш за все, рівність вільних і незалежних один від одного суб'єктів права відповідно до загального для всіх масштабу, норми. Саме завдяки своїй формальності (абстрагованості від фактичного) рівність може стати й реально стає засобом, способом, принципом регулювання «фактичного», своєрідною формальною і формалізованою «мовою», «вагами», вимірювачем всієї фактичної дійсності.

Формальна справедливість вимагає рівного поводження у відповідності з класифікацією, що установлена діючими правилами, проте вона не дає ніяких вказівок стосовно того, як групувати людей і як із ними поводитись. Отже, можна зробити висновок, що дана категорія є доволі абстрактною, оскільки якщо їй надати конкретного змісту, то, окрім принципу простої формальної рівності, доведеться звертатися до інших принципів [12, с. 25].

Формальна рівність суб'єктів, на думку А. Акопяна, означає, що свобода одного суб'єкта права не може порушувати свободу інших і що кожен вільний робити лише те, що вільні робити всі інші суб'єкти права. Право не примушує суб'єктів правового спілкування враховувати інтереси один одного і припускає, що один вільний індивід фактично добивається благополуччя, а інший ні. Причому в першого не виникає юридичного обов'язку допомагати другому, оскільки по праву вони формально незалежні, і благополуччя — це особиста справа кожного, а також формально рівні, незважаючи на те, що один багатий, а інший — бідний [13, с. 225].

Досить часто, зазначає С. Б. Боднар, питання рівності намагаються розв'язати через концепцію справедливості. Зокрема П. Рікер, підтримуючи теорію Дж. Ролза, зробив спробу виходу з антиномії «рівність-нерівність» за допомогою таких положень: 1) кожна особа повинна мати цілісну і, по можливості, повну систему рівних для всіх базових свобод, сумісних із аналогічною системою для всіх; 2) економічні та соціальні нерівності повинні: а) слугувати найбільшій вигоді тих, що знаходяться у найбільш несприятливому становищі, у рамках справедливого принципу бережливості; б) бути пристосованими до функцій і позицій, відкритих для всіх відповідно до принципу справедливої рівності можливостей [12, с. 26].

Ці принципи є водночас суттю відповідно принципів: рівної свободи, відмінності та рівності можливостей. Перший із них, що очевидно, гарантує рівні свободи індивідам (свободу самовираження, зібрань, голосувань, виборності). Другий — нерівності початкових можливостей, під якими Ролз має на увазі розбіжності у кваліфікації, компетенції індивідів тощо, що наявні в кожному сучасному суспільстві [12, с. 26].

Отже, категорія свободи набуває особливого значення при визначенні «справедливої нерівності» учасників цивільних правовідносин. Як зазначає С. Б. Боднар, сучасне вчення про свободу може бути втілено у таких положеннях:

1) всі люди вільні від народження і ніхто не вправі посягати на їх природні права. Забезпечення і охорона цих прав — головне призначення держави;

2) свобода полягає у можливості робити все, що не завдає шкоди іншому. Свобода людини, як наслідок, не може бути абсолютною;

3) межі свободи можуть бути визначені законом, який є її мірою. Свобода і правопорядок не антагоністичні, якщо закон правовий. Тому все, що не заборонено, те дозволено;

4) частина дозволеного визначається через права людини. Закріплення прав необхідне для того, щоб допомогти людині усвідомити свої можливості, але жоден набір прав не вичерпує змісту свободи;

5) обмеження прав можливе саме з метою сприяння загальному благоустрою в демократичному суспільстві [12, с. 17].

Такі постулати визначають сутність принципу юридичної рівності і мають бути покладені в основу правового регулювання цивільних правовідносин. Отже, юридична рівність учасників цивільних правовідносин є принципом цивільного права, який визначає специфіку методу цивільно-правового регулювання.

Література

1. Калмиков Ю. Х. О значении общих положений гражданского законодательства / Ю. Х. Калмыков // ГК России. Проблемы. Теория. Практика: Сборник памяти С. А. Хохлова / Отв. ред. А. Л. Маковский. — М.: Родос, 1998. — 528 с.
2. Сивий Р. Метод правового регулювання як критерій поділу позитивного права на приватне та публічне / Р. Сивий // Юридична Україна. — 2005. — № 3. — С. 54–63.
3. Бірюков І. Предмет і метод приватного права / І. Бірюков // Право України. — 2002. — № 1. — С. 34–37.
4. Голубева Н. Ю. Загальна характеристика принципів цивільного права України / Н. Ю. Голубева // Актуальні проблеми держави і права. — 2007. — Вип. 34. — С. 282–286.
5. Голубева Н. Ю. Принципи цивільного права як методологічна основа цивільного права України / Н. Ю. Голубева // Актуальні проблеми держави і права. — 2007. — Вип. 33. — С. 18–21.
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / О. Ф. Скакун; Пер. з рос. — Харків: Консум, 2001. — 314 с.
7. Колодій А. М. Принципи права України: монографія / А. М. Колодій. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — 342 с.
8. Штефан М. Й. Цивільний процес: Підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти / М. Й. Штефан. — 2-ге вид., перероб. та доп. — К.: Ін Юре, 2001. — 696 с.

9. Величко О. Правова природа принципів рівності та рівноправності в цивільному процесі / О. Величко // Юридичний журнал. — 2004. — № 3 (21). — С. 118–122.
10. Алексеев С. С. Предмет советского гражданского права и метод гражданско-правового регулирования / С. С. Алексеев // Антология уральской цивилистики (1925–1989): Сб. статей. — М.: Статут, 2001. — 418 с.
11. Завидов Б. Д. Отдельные пробелы и противоречия основных начал (принципов) гражданского законодательства России / Б. Д. Завидов // Юрист. — 2001. — № 4. — С. 2–7.
12. Боднар С. Б. Рівність у праві — справедлива нерівність / С. Б. Боднар // Науковий вісник Чернівецького університету. — 2006. — Вип. 311. — С. 24–27.
13. Акопян А. Юридическое (нормативное) и этическое (нравственное) понимание права / А. Акопян // Правоведение. — 2005. — № 6. — С. 220–231.

Анотація

Басай О. В. Принцип юридичної рівності учасників цивільних правовідносин. — Стаття.

У статті розглянуто категорію юридичної рівності учасників цивільних правовідносин. Зазначена категорія розглянута в двох аспектах — як ознака методу цивільного права та як принцип цивільного права. Виявлено характерні риси юридичної рівності як принципу цивільного права.

Ключові слова: юридична рівність, метод цивільного права, принципи, засади, цивільні правовідносини.

Аннотация

Басай О. В. Принцип юридического равенства участников гражданских правоотношений. — Статья.

В статье рассмотрена категория юридического равенства участников гражданских правоотношений. Данная категория рассмотрена в двух аспектах — как признак метода гражданского права и как принцип гражданского права. Выявлены характерные черты юридического равенства как принципа гражданского права.

Ключевые слова: юридическое равенство, метод гражданского права, принципы, основы, гражданские правоотношения.

Summary

Basay O. V. Principle of legal equality of participants of civil legal relationships. — Article.

In the article the category of legal equality of participants of civil legal relationships is considered. This category is considered in two aspects — as a sign of a method of civil law and as a principle of civil law. Characteristic features of legal equality as principle of civil law are revealed.

Keywords: legal equality, method of civil law, principles, bases, civil legal relationship.